Particularităţi fonetice în „Dentru Mathei sfîntă bună-vestire” în versiunile evanghelice de la 1553 şi 1561

Ioana CIOBANU
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi
ioana.ciobanu92@yahoo.com

Abstract: The first Romanian evangelical versions that have survived the passage of time since the 16th century: the Sibiu version printed between 1551-1553 and the Braşov version printed between 1560-1561. Coresi's evangelical text distinguishes itself from the 'Coresian norm' by a series of phonetic features with archaic, dialectal or individual character. Since these aspects are presented only in the first part of the book, the hypothesis of a potential filiation arises between *The Braşov Gospels* (1561) and *The Sibiu Gospels* (1553). Although the textual relationship between the two translations has been previously described, there is no linguistic demonstration meant to confirm or deny the connection between these writings up to now. The development of the study under discussion is based on the intention to establish the origin of phenomena specific to the Northern area of the *The Gospel According to Matthew* by comparison with the only previous version of the gospels preserved until today – *The Gospels* of Philip the Moldavian. The analysis undertaken in this study focuses on language facts recorded in isolation in the Coresian printout with the main aim of establishing a linguistic and philological report in order to explain these occurrences.
Keywords: *evangelical versions*, *Coresian norm*, *linguistic variation*, *source of translation*, *comparison*.

Versiunile evanghelice ale secolului al XVI-lea

Evanghelia, cartea sfîntă a lumii creştine, de o importanţă majoră pentru spiritul omenesc, datează în cultura română din secolul al XVI-lea: *Evangheliarul* slavo-român de la Sibiu, *Tetraevanghelul* coresian de la Braşov şi *Tetraevanghelul* copiat de Radu de la Mănicești. Cercetările ample şi amănunţite din secolul trecut realizate asupra textelor vechi [Gheţie/ Mareş, 1985] au reorganizat perspectiva asupra scrierilor secolului al XVI-lea. Datarea cu precizie a *Evangheliarului* de la Sibiu [Mareş, 1967b: 65-75], descoperit relativ tîrziu în Biblioteca din Sankt Petersburg, a diminuat din valoarea şi importanţa cu care era privit *Tetraevanghelul* lui Coresi ca prim text literar în limba română sau ca primă versiune a evangheliilor. Reconturarea acestui traseu istoric – tipărirea *Evangheliarului* sibian (1551-1553) de către Filip Moldoveanul şi ulterior tipărirea *Tetraevangheluluí* braşovean (1560-1561) de către diaconul Coresi - a făcut posibilă ideea unei filiaţii dintre cele două texte. Într-un studiu revoluţionar pentru cultura scrisă şi pentru analiza textelor vechi, Alexandru Mareş demonstrează conexiunea dintre traducerile evanghelice ale secolului al XVI-lea prin „pasaje foarte asemănătoare” şi prin „omisiuni” de text, datorate unor confuzii dintre rînduri [Mareş, 1967a: 651-668]. Într-un studiu ulterior, în încercarea de trasa o corelaţie de ordin lingvistic dintre primele evanghelii din limba română, Florentina Zgraon realizează

BDD-A31001 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:04:24 UTC)

un inventar al particularităţilor nordice din *Tetraevanghelul* coresian în paralel cu formele din *Evangheliarul* sibian[1] [Zgraon, 1982: 338-339].

Avînd în vedere că limba română a cunoscut în secolul al XVI-lea o libertate a variantelor fonetice, facilitată de absenţa unor graniţe dialectale clar-definite [Gafton, 2005: 53-59], analiza de faţă se axează nu pe fapte de limbă integrabile într-o regiune sau alta, ci pe fenomene fonetice înregistrate izolat în *Tetraevanghelul* de la 1561 (şi rar/ deloc în tipăriturile coresiene). Frecvenţa redusă a acestor aspecte şi consemnarea lor doar în prima parte a scrierii (*Evanghelia după Matei* şi uneori *Evanghelia după Marcu*) dau naştere unor întrebări legate de provenienţa acestor trăsături. Întrucît nu există informaţii despre traducătorii/ compilatorii/ revizorii ediţiei coresiene, despre manuscrisele consultate de către aceştia sau despre originalul slavon (încă nedescoperit), atenţia noastră se îndreaptă către versiunea evanghelică anterioară. Studiul are la bază intenţia şi posibilitatea de a explica rarele ocurenţe ale unor fonetisme din *Tetraevanghel* prin compararea cu traducerea precedentă. Conservarea *Evangheliarului* sibian doar într-un fragment lacunar al *Evangheliei după Matei* (3:17 - 27:55) a limitat analiza asupra particularităţilor de limbă. Însă fenomenele lingvistice izolate, cele care individualizează această tipăritură coresiană, se regăsesc tocmai în „Dentru Mathei sfîntă bună-vestire".

Aceste trăsături capătă statutul de 'individual' prin raport cu ponderea mai mare a variantelor fonetice înregistrate în cuprinsul scrierii. Deşi limba secolului al XVI-lea este caracterizată printr-o permanentă variaţie, oscilaţie [Gafton, 2005: 59-64], tipăriturile coresiene se prezintă sub o formă relativ unitară, sub un aspect relativ omogen. Respectarea unor reguli în plină formare şi evoluţie – fricativele [z] şi [j], [i] epentetic, predilecţia pentru rostirea moale a labialelor – face posibilă reperarea unor norme la nivel de text sau, prin extensie, identificarea unei norme coresiene. Prin 'normă coresiană' descriem elemente predominante ce conferă tipăriturilor diaconului unitate, principii lingvistice aplicate constant, forme ce se regăsesc într-un număr majoritar. Nu definim norma – în acest context – prin regulă, fixare, reglementare, ci prin frecvenţă, uz, preponderenţă.

În condiţiile în care putem să acceptăm conceptul de 'normă coresiană' (cu prudenţa şi reticenţa impusă de variaţia lingvistică), trăsăturile fonetice înregistrate izolat, prezintă în raport cu formele dominante un caracter arhaic, dialectal sau individual. Întrucît aparţin aceluiaşi stadiu de evoluţie a limbii, consemnate în paginile aceluiaşi text, trăsăturile înregistrate izolat pot fi interpretate drept abateri de la norma coresiană. Este *Evangheliarul* sibian cauza şi provenienţa acestor excepţii şi deviaţii?

Particularităţi grafice

Atît CT, cît şi ES[2] înregistrează în poziţie finală slova [ѣ] în redarea adverbului ѧмїꙁѫѣ (CT, 25v) ~ ѧмїѧѕъѕѣ (ES, 40r). În timp ce în ES ierul [ъ] este notat deseori în contexte în care are valoarea vocalei [i], în CT slova [ѣ] are valoare [Ø] sau rareori [ă]. Dat fiind faptul că durificarea fricativei [z] nu este consemnată în textul coresian, pronunţia reală a slovei [ѣ] din ѧмїꙁѫѣ (CT) este [i]. Această interpretare - echivalenţa [ѣ ~ и] - este reconfirmată de

[1] Demersul, bine-intenţionat şi organizat, este edificator din perspectivă statistică. Însă încadrarea unor elemente lingvistice din secolul al XVI-lea în arii dialectale bine-definite trebuie realizată cu prudenţă. Forme precum *păscar*, *păscari* sînt unice în textele coresiene iar variante precum *frîmse*/ *frîmt* şi *văşmînt* (sg.) sînt predominante [CETRV, 2016]. Date fiind frecvenţa şi ponderea acestor aspecte fonetice la Coresi, mai pot fi încadrate trăsăturile respective strict regiunii de nord?

[2] Ne vom referi la cele două texte prin sigle: CT = *Tetraevanghelul* lui Coresi [transcriere Ioana Ciobanu, colaţionare Roxana Vieru] şi ES = *Evangheliarul* de la Sibiu [transcriere Roxana Vieru] [CETRV, 2016].

BDD-A31001 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:04:24 UTC)

grafia **амїдзжзи** (CT, 58r) = *amiazăzi*. În aceste circumstanţe, abaterea de la regulile grafice ale textului CT - consemnarea ierului [**ь**] pentru ije [**и**] - se explică prin grafia din ES.

Singura formă a articolului hotărît proclitic care se desprinde de regula ortografică şi fonetică a textului - **лѳи** în raport cu dominantul **лѳ** - provine din ES: „Şi apropiiară-se ucenicii lui de luară trupul lui şi îngrupară el şi vineră de spuseră **lui** *Isus*” (CT, 30v) ~ „Şă vineră ucenicii sei, luvară trupul şă-l îngrupară. Şă vineră, dederă în ştire **lui** *Isus*” (ES, 49v). În timp ce în ES articolul prezintă forma *lui*, în CT apare doar cu forma *lu*. În aceste condiţii este foarte posibil ca varianta unică - *lui* - din CT să derive din textul ES.

Forma articolului hotărît proclitic - *lui* - din ES creează confuzii pentru traducătorii/ compilatorii CT în redarea unei denumiri biblice. Grafia **лѳимамо҃н** = *lui Mamon* (ES, 12v) a fost greşit interpretată şi redată de alcătuitorii versiunii coresiene prin **лѳ и҆мамонь** = *lu Imamon* (CT, 11r)[3]. Percepţia incertă şi neclară asupra denumirii *Mamon* - ‘căpetenia dracilor’ - i-a condus pe elaboratorii versiunii coresiene la crearea unei erori grafice.

Particularităţi fonetice

Vocalism

[a] aton final se conservă în *nemica* atît în CT (izolat) cît şi în ES (permanent): „Şi văzu u‹n› smochin singur lîngă cale şi mearse către-îns şi nu află **nemica** într-îns” (CT, 45r) ~ „Şă vădzu smochin sîngur lîngă cale, şă viné la ia şă **nemica** nu află pre ia” (ES, 79v); „Văzu Pilat că **nemica** nu tăcură, ce mai vîrtos voroavă fu” (CT, 63r) ~ „Vădzu Pilat că **nemica** nu pote, ce mai multa boscoroda se face” (ES, 114r-114v). În genere, în CT se marchează evoluţia [a > ă], în timp ce în ES [a] se menţine în poziţie finală: „**Nemică** nu răspunzi ce aceştea pre tine mărturisesc?” (CT, 61r), dar „Au **nemica** nu raspundzi ce aceşt‹a› pre tine martorosesc?” (ES, 111v). Cele două apariţii ale variantei *nemica* din CT, *Evanghelia după Matei*, se suprapun cu cele din ES, aspect care relevă filiaţia dintre texte.

[e] final se închide la [i] în *lesni*. Această formă este consemnată izolat doar în CT: „Ce, amu, iaste **pre lesni** a zice: «Să ţi se lase păcatele!» sau a zice: «Scoală-te, îmblă!»?” (CT, 16r), dar „Ce-i **mai lesne** a dzice necît «Iartate-ţi sîmt pacatele» sau a dzice «Scolă-te şă îmblă?»” (ES, 22r); „Iară grăiesc voao că **mai lesni** iaste cămileei pren lăuntrul urechile acului a treace decît bogatul în î‹m›părăţiia ceriului a întra” (CT, 41r), dar „Mai **prelesne** iaste camilei pren urechiia acului se treacă necît b‹o›gatului în împaraţia lui Dumnedzeu a întra” (ES, 72v)[4].

Forma hipercorectă a verbului *a fi* - *sint* -, singura înregistrată în CT[5], nu are acelaşi corespondent în ES: „Doamne, nu **sint** destoinic la coliba mea să mergi, ce, trecînd, zi cu

---

[3] Nu optăm pentru interpretarea acestei grafii prin transcrierea *lui Mamon* întrucît cele două slove - [**ѳ**] şi [**и**] - sînt delimitate prin spaţiu. Argumentul de netăgăduit al acestei interpretări este însă prezenţa spiritului lin asupra slovei [**и**] care se aplică „pe vocalele iniţiale ale cuvîntului” [Vîrtosu, 1968: 112-114]. În condiţiile în care [**и**] este slovă iniţială, forma *Imamon* nu poate fi infirmată.

[4] Forma *lesni* apare în secolul al XVI-lea şi în „Fragmentul Todorescu”, doar în fonetică sintactică [*lesni-l*]. Cu excepţia *Tetraevanghelului* şi a pasajului identic copiat în *Carte cu învăţătură* (*mai lesni*), niciun text coresian nu înregistrează varianta *lesni* [*Tîlcul Evangheliilor* - *lesne* (21 de ocurenţe); *Carte cu învăţătură* – *lesne* (45 de ocurenţe)]. Versetele din *Tetraevanghel* care îl notează pe *lesni* sînt corectate în cuprinsul *Cazaniilor* (*pre lesne*; *mai lesne*) [CETRV, 2016].

[5] Variante hipercorecte ale verbului *a fi* mai apar la Coresi doar în *Carte cu învăţătură* (*sintem*, *sinteţi*). În *Cazaniile* coresiene, în fragmentul în care se reia acest verset biblic pentru a fi explicat, forma *sint* este corectată: *sînt* [CETRV, 2016]. Această acţiune demonstrează că varianta *sint* era percepută de către alcătuitorii textelor coresiene ca fiind dialectală (dintr-o altă zonă geografică) şi ca atare a fost modificată.

BDD-A31001 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:04:24 UTC)

cuvîntul şi se va vindeca coconul mieu" (CT, 14r), dar „Domne, nu **sîm** dos‹ɒoinic se întri supt acoperimîntul miu. Însa numai dzi un cuvînt şă va fi s[a]natos feciorul miu" (ES, 18r). Formele hipercorecte, generate din dorinţa de a evita rostirea dură a consoanelor, sînt specifice ariei nordice [CETRV, 2016]. Atît variantele din CT (cu excepţia lui *sint*), cît şi cele din ES - persoana I singular şi a III-a plural - înregistrează rostirea dură a fricativei [s]: *sînt* (CT) ~ *sîm/ sîmt* (ES).

[î] etimologic în poziţie nazală rezultat din grupul latinesc [á + n + vocală] se conservă în *înimă* (< lat. *anima*) în fonetică sintactică: „E ce iase den gură **dentr-înimă** iase şi acealea spurcă omul. **Dentr-înimă**, amu, ies: cugete reale, ucidere, curvie, furtişag, mencinoasă mărturie, hule" (CT, 32v) ~ „Iară ce iase den rost, **dentr-înema** iase şă acele spurcă pre om. Căce că **dentr-înema** ies gîndure rele: ucisura, curviia, necuraţia, furtuşag, minciunosa martoria, sudalm" (ES, 54r-54v). În CT se remarcă preferinţa pentru structuri nesudate, în timp ce ES consemnează numeroase relaţii sintactice ce produc transformări fonetice: „Derep ce voi cugetaţi hitlenindu **în inimile** voastre?" (CT, 16r), dar „Prentru ce ghindiţi voi reu **într-înemile** vostre?" (ES, 22r). Este posibil ca rarele ocurenţe ale lui *înimă* din structuri sudate în CT să reprezintă o influenţă a formelor numeroase din ES.

Reducerea diftongului [ea] în poziţie finală, consemnată în *Evanghelia după Matei* într-o singură ocurenţă (CT), nu se datorează influenţei directe a tipăriturii de la 1553: „Văzură mai marii preoţi şi cărtularii şi ciude ce **făce** şi feciorii striga în besearecă" (CT, 44v) | „Deca vădzure preuţi‹i› cei mari şă cartularii minune ce **facu** şă feciori‹i› striga în besereca" (ES, 79r).

Rarele apariţii ale substantivului *deatoriu* din CT, cu diftongul [ea] etimologic (lat. *debitorius* > rom. *deatoriu*), nu se regăsesc în aceeaşi formă în ES: „Cela ce se va jura beseareciei **deatoriu** iaste. [...] Şi cela ce se va jura altariului nemică nu iaste e cine se jură darurelor ce-s în vîrhul lui **deatoriu** iaste" (CT, 50r), dar „iară cine giură de aur ce-i în besereca, **dator** iaste. [...] Iară cine giură de pr‹e›stol, nu e nemica; însa cine giură de dar ce asupra lui, **dator** iaste" (ES, 90r). Varianta *deatoriu* din CT, înregistrată cu precădere în aria nordică[6], nu provine din ES.

Singura formă din CT care notează transformarea sufixului de origine latină [-*toriu*] la [-*tor*] nu are corespondent identic în ES: „Nu se-au sculat a naşte den muiare mai mare de **Ioan Botezătorul**" (CT, 21v) | „nu se-au sculat nescut de muiare mai mare de *Ioan Cristitel*" (ES, 32v). Cu excepţia acestei variante, CT consemnează derivatele cu sufix doar prin rostirea palatală a lui [r], în timp ce ES doar prin rostirea dură: „Unii, amu, **Ioan Botezătoriul**, alţii Ilie, iară alţii Ieremiia sau unul de proroci" (CT, 34v), dar „Unii dzîc **Ioann Butedzator**, alţii iară Iliiă, alalţi iară Ieremiiă sau unul den proroci" (ES, 58v).

Varianta cu *vare-* a adverbului *varecît* - unică în CT - nu poate fi explicată prin conexiunea directă cu ES: „să ară sfătui doi de voi pre pămînt de toată firea **varecît** *vor ceare*, fi-va lor de la Tatăl mieu ce iaste în ceriure" (CT, 38v-39r); „unde doi dentru voi svatuiesc pre pomînt de tote ce sîmt, însa *de vreţi ciare*, fi-va lor de la Tată-miu ce-i în cer" (ES, 67r). În contextele în care ambele scrieri consemnează acest adverb, nu se realizează corelaţii de ordin fonetic: „Atunce apropie-se către el muma fiilor lu Zevedeiu cu feciorii lui, închină-se şi cerşu **oarece** de la el" (CT, 43r), dar „Atunce apropie-se către-îns muma feciorilor lui Zevedei cu feciorii ei, închinîndu-se şă cerşu **varece** de la el" (ES, 75v).

[6] Varianta *deatori(u)* mai apare în *Psaltirea Scheiană*, *Codicele Bratu* şi *Codex Sturdzanus*. Menţinerea diftongului [ea] în *deatoriu* nu este consemnată în celelalte texte coresiene. În tipăriturile diaconului, cu excepţia CT (care înregistrează ambele variante), apare doar forma *datoriu* (*Carte cu învăţătură*, *Lucrul Apostolesc*, *Molitvenic rumânesc*, *Liturghierul*, *Tîlcul evangheliilor*) [CETRV, 2016].

BDD-A31001 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:04:24 UTC)

Singurele variante ale adjectivului/ pronumelui posesiv - (*al*) *miu* - consemnate în CT se regăsesc în aceleaşi versete în ES: „Toate mie date sînt de la *Tatăl* **miu** şi nimea nu ştie Fiiul, numai Tatăl” (CT, 22v) ~ „Tote mie date sîmt de *Tată*-**miu** şă nime nu ştii pre Fiiul, numai Tată” (ES, 34v); „Cuvine-ţi-se ţie să dai argintul *mieu* tîrgarilor şi să viiu să-mi fiu luat **al miu** cu asupră” (CT, 56r) ~ „Cadea-se ţie se dai argintul *miu* neguţatorilor şă deca am venit eu, luva-aş **al miu** cu ujura” (ES, 102r). Avînd în vedere că în ES apare doar forma cu diftong – *miu*, iar în CT preponderent forma cu triftong – *mieu*, pare foarte probabilă ipoteza conform căreia cele două ocurenţe ale lui *miu* din CT derivă din ES.

Rarele apariţii ale triftongului [uoa] din CT pot fi explicate parţial prin legătura cu ES şi prin încercarea traducătorilor/compilatorilor de a se distanţa de variantele regionale ale acestui text: „şi cela ce o va lăsa, altă **va luoa**, preaiubire face” (CT, 8v) | „şă ceia lasata de **va luva** altul, curveşte” (ES, 7v); „Veni-vor zilele cîndu **se va luoa** de la ei ginerele, atunce să se postească” (CT, 16v) | „Veni-vor acele dzilele cîndu **se va luva** de la ei mirele şă atunce posti-vor” (ES, 23v).

Consonantism

Bilabiala [b] are un timbru moale în poziţie tare în *beutor*(*iu*) în ambele texte: „Cest om mîncătoriu e şi *vin*-**beutoriu**” (CT, 22r) ~ Acel om mîncator şă […] **beutor** (33r-33v)[7].

Bilabiala [m] are o rostire velară în formele verbului *a me*(*a*)*rge* la indicativ şi conjunctiv prezent, persoana I singular şi persoana a III-a singular şi plural, şi la participiu trecut, în componenţa perfectului compus: „şi mulţi sînt ce **mărg** pri-nsele” (CT, 12v) ~ „şă mulţi sîmt ce **mărg** pre ia” (ES, 15v); „Doamne, spune-mi mainte **să mărg** să-mi îngrop tatăl mieu” (CT, 15r) ~ „Domne, dzi mai ainte **se mărg** şă se îngrop tată-miu” (ES, 19v-20r); „La ce *mearset* în pustie să vedeţi? Au trestie de vînt plecată? Dară la ce **mărs-aţi** să vedeţi? Au om în moi veşminte îmbrăcat? Aceia ce poartă veşminte moi în case împărăteşti sînt. Dară la ce **mărs-aţi** să vedeţi?” (CT, 21v) ~ „Prentru ce **aţi mărs** în pustiia a vedea? Trestie cum clateaşte vîntul? Sau prentru ce **aţi mărs** a vedea? U‹n› om în veşminte moi îmbracat? Iaca, ceia ce portă veşminte moi în case craieşti sîmt. Sau prentru ce **aţi mărs** a vedea?” (ES, 32r); „Şi cine nu ia crucea lui şi după mine **să margă** nu e mie destoinic” (CT, 20v) ~ „Cine nu va luva cruce‹a› sa şă pre urma me **se margă**, nu iaste de mine dos‹ᵬoinic” (ES, 30v). Formele verbale cu pronunţie velară din CT prezintă în majoritatea ocurenţelor un echivalent cu timbru dur în ES[8].

Labio-dentala [v] are un timbru dur în *vamăşi*(*i*): „Nu **vamăşii** aşa fac?” (CT, 9v) ~ „Au **vamăşi‹i›** nu aşijde[ri] fac?” (ES, 9r); „Derep ce cu **vamăşii** şi cu păcătoşii învăţătoriul vostru mănîncă şi bea?” (CT, 16v) ~ „Că ce cu **vamăşi‹i›** şă pacatoşi‹i› manîncă şă bea învaţatorul vostru?” (EL, 23r). În genere, în CT se preferă varianta moale, iar în ES apare doar varianta dură: „Şi fu lui zăcînd în casă şi iată mulţi **vameşi** păcătoşi vineră, şezură cu Isus şi cu ucenicii lui” (CT, 16v), dar „Şă fu deca şedzu el în casa, iaca mulţi **vamăşi** şă pacatoşi vineră, şedzură cu Isus şă cu ucenici‹i› lui” (23r). Formele dure din CT au acelaşi echivalent în ES.

[7] Nu sînt consemnate variante cu [b] moale în tipărituri coresiene pentru formele sau derivatele verbului *a bea* [CETRV, 2016]. În aceste condiţii este aproape o certitudine că forma *beutoriu*, unică la Coresi, provine din ES.

[8] Dintre toate textele coresiene, *Tetraevanghelul* de la 1561 cuprinde cele mai multe forme care notează durificarea lui [m] în paradigma verbului *a mearge* (opt ocurenţe). [m] dur mai apare în *Lucru Apostolesc* (*mărg‹în›du*), *Tîlcul Evangheliilor* şi *Carte cu învăţătură* (*mărgătorilor*) [CETRV, 2016].

BDD-A31001 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:04:24 UTC)

[l] etimologic se păstrează în paradigma verbului *a ulta* (< lat. *oblitare*) doar în CT: „Şi vineră ucenicii lui în ceaia parte şi **ultară** să-ş ia pîine" (CT, 34r) | „Şă vineră ucenicii lui, decinde. **Uitară** pita se-şi ia" (ES, 57v).

Singurele forme ale auxiliarului *a vrea* din componenţa timpului viitor care păstrează dentala [r] la persoana a II-a plural din CT au acelaşi corespondent în ES: „În ce cetate **vreţi** sau în oraş **întra**, ispitiţi cine întru ia destoinic iaste şi aciia fiţi pînă *veţi ieşi*" (CT, 19r) ~ „În ce cetate sau tîrg **vreţi întra**, întrebaţi cine într-îns dos‹to›inic iaste şă acolo rămîneţi pană vo *vreţi duce*" (ES, 27v); „Nu voi, amu, **vreţi fi grăind**, ce duhul tatălui vostru grăi-va întru voi" (CT, 19v) ~ „Nu **vreţi** voi **grei**, însa Duhul Tatîne-vostru grei-va den voi" (ES, 28v). Întrucît CT înregistrează prepondent forma *veţi*, iar ES unitar forma *vreţi* a auxiliarului, se poate admite o legătură între cele două texte care să explice aceste ocurenţe rare în *Tetraevanghel*.

Varianta *prentru*, unică în întregul text coresian, pare să provină din ES, unde prepoziţia este consemnată numai cu această formă: „Ferecaţi goniţii **prentru** *dereptate*, că acelora e împărăţiia ceriului" (CT, 7r) ~ „Ferici de goniţii **prentru** *dereptate*, că acelora iaste împaraţia cerului" (ES, 4v).

Timbrul dur al constrictivei [s] în CT, din forma de perfect simplu *ucisără*, nu se regăseşte în ES: „alţii prinseră robii, dosădiră lor şi-i **ucisără**" (CT, 47r), dar „alalţi iară prinseră slugile lui, dosadiră lor şă **uciseră** pre ei" (ES, 84r).

Deşi nu apare în acelaşi context, varianta *se* a conjuncţiei din CT, cu pronunţia moale a consoanei, reprezintă cel mai probabil o influenţă a textului ES care înregistrează unitar această formă: „nece pre capul lui, că nu poţi unul păr alb sau negru **se faci**" (CT, 8v) | „nece pre capul teu **se giuri**, căce că nu poţi um păr alb sau negru **face**" (ES, 8r).

Durificarea constrictivei [s] în forma pronumelui reflexiv - *să* -, postpus verbului, are ca origine un text nordic: „Şi *sfătuiră*-**să** Isus să prilăstească şi să-l prinză şi să-l ucigă" (CT, 57v) | „Şă *svatuiră* cum pre Isus cu lăste se-l prăndză şă se-l ucigă" (ES, 104v). Chiar dacă varianta *să* din CT nu are un corespondent identic în ES, nu se poate exclude influenţa textului sibian. ES înregistrează această formă în numeroase contexte: *duse-să* (49v), *apropie-să* (87v), *stingu-să* (99v), *ducia-să* (100v), *mahniră-să* (106v).

Substantivul *stîclă*, cu pronunţia velară a lui [s], nu apare în ES: „apropie-se către-însul muiarea, în **stîclă** mir avînd, de mult preţ, şi-l vărsă în capul lui şăzînd" (CT, 57v) | „Apropie-se către el o muiere în **sticla** de ipsos, mir au tav de mult preţ şă varsă pre capul lui" (ES, 105r)[9].

Africata [ţ] are un timbru palatal în *ţermure* în ambele scrieri, în acelaşi verset: „Şi aciia se porni turma toată den **ţermure** în mare şi se afundară într-apă" (CT, 15v) ~ „Iaca turbă tota turma de porci den **ţermure** în mare şă murieră într-apa" (ES, 21v). Pronunţia moale a africatei în *învaţe* din CT este conectată cu varianta *înveţe* din ES, printr-o posibilă confuzie dintre timpuri verbale (indicativ prezent, reflexiv | conjunctiv prezent + conjuncţia morfem): „Derept aceaia, tot cărtulariul **învaţe-se**" (CT, 29v) | „Derept aciaia, tot cartular **înveţe-se**" (ES, 47v).

[ţ] are un timbru dur doar în CT în *ţăstului*: „În vreamea aceaia mearseră ‹la› loc, chema-se Golgotha, ce iaste de se grăiaşte Locul **Ţăstului**" (CT, 63v) | „Într-aceia vreame vineră oştile pre loc ce s-au chemat Golgotha ce se chiiamă «Loc de *capete gole*»" (ES, 115v) şi în sintagma *bine-ţ* : „mai *bine*-**ţ** iaste cu u‹n› ochiu să mergi în viiaţă, decît doi ochi să aibi şi aruncat să fii în iazerul de foc" (CT, 38r) | „Mai *bine* iaste **ţie** cu un ochi în viiaţa se întri

[9] Forma *stîclă* mai apare în secolul al XVI-lea doar în copia *Tetraevangheliului* realizată de Radu de la Măniceşti (*stîclă*, *stîclelor*). În *Tîlcul Evangheliilor*, varianta *stîclă* din versetul biblic este corectată (*sticlă*) [CETRV, 2016].

BDD-A31001 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:04:24 UTC)

necît amîndoi ochi se aibi şă se fii aruncat în focul iadɯlui” (ES, 65v). S-ar putea admite o posibilă corelaţie între [ţ] dur (CT) şi [dz] dur (ES) în versetele: „Rabdă mie şi tot da-**ţ**-voiu!” (CT, 39v) ~ „Rabdă mie şă tot-**dz**-voi plati” (ES, 68v).

Forma *beţiţi*, întrebuinţată pentru a descrie omul „beutoriu” apare în acelaşi verset în CT şi ES: „şi va începe a-şi bate soţii lui, a mînca şi a bea cu **beţiţii**” (CT, 54v) ~ „Şă înciape a bate soţiia, mîncă şă be cu **beţiţii**” (ES, 98v-99r)[10].

Este posibil ca menţinerea lui [ń] în *brînele* din textul coresian să se realizeze printr-o conexiune cu textul sibian, care înregistrează aceeaşi formă: „Nu cîştigareţi aur, nece argint, nece arame pre **brînele** voastre” (CT, 18v) ~ „Se nu aveţi aur, nece argint, nece arame în **brînele** vostre” (ES, 27v). Nu se realizează însă corespondenţa între *făină* | *fănina*: „Podoabă iaste împărăţiia ceriului covăseala ce o luo muiarea şi o acoperi în **făină** de trei măsuri pînă cînd dospiră toate” (CT, 28r-28v) | „Împrotiva iaste împaraţia cerului aluvatului acru cum ia muiare şă pune în **fănina**, pană se va anacri tot” (ES, 45r-45v).

[ĉ] etimologic se păstrează în structura verbului *a învince* (< lat. *vincere*) atît în CT cît şi în ES: „Şi eu ţie grăiesc că tu eşti Pătru şi spre ceasta piatră zidi-voiu beseareca mea şi uşa iadului *nu* **învince** ei” (CT, 35r) „Şă eu ţie greiesc, că tu eşti Pătru şă spre ceasta piiatra întari-voi besereca me şă porţile iadului *nu vor* **învince** pre ia” (ES).

Singura formă verbală care conservă grupul [mp] (< lat. *rumpĕre*) consemnată în CT nu corespunde cu fragmentul din ES: „Atunce întîiul preoţilor **runpea** veşmintele lui” (CT, 61r-61v) | „Atunce mitropolit *sparse* veşmintele sale” (ES, 111v).

*

În urma acestei analize, fenomenele fonetice aparte ce ocură în primele versiuni ale *Evangheliei după Matei* din secolul al XVI-lea pot fi clasificate în similitudini şi neconcordanţe. Întrucît există o mare posibilitate ca influenţa unui text să se manifeste nu doar prin preluarea unor fapte de limbă din textul-sursă în pasaje identice, ci şi prin fenomene lingvistice curente pe care compilatorul şi le însuşeşte involuntar şi le aplică inconsecvent, vom încadra asemănările dintre cele două versiuni evanghelice în similitudini totale şi similitudini parţiale.

Particularităţi fonetice în versiunile evanghelice (1561 | 1553)		
Similitudini totale - în cuprinsul aceloraşi versete		
Fenomenul fonetic	*CT*	*ES*
Echivalenţa [ѣ ~ и]	ѧМЇѧ3ѫ3ѣ	ѧМЇѧѕ҃ѣ҃ѕѣ
Erori de interpretare [lu ~ lui]	*lu Imamon*	*lui Mamon*
Conservarea lui [a] aton final	*nemica*	*nemica*
Păstrarea lui [î] etimologic în fon. sin.	*dentr-înimă*	*dentr-înema*
Reducerea triftongului [ieu > iu]	*miu*, *al miu*	*-miu*, *al miu*
Timbrul moale al lui [b]	*beutoriu*	*beutor*
Pronunţia dură al lui [m]	(*să*) *mărg, să margă, mărs*	(*să*) *mărg, să margă, mărs*
	vamăşii	*vamăşii*
Menţinerea lui [r]	*vreţi* [...] *întra, vreţi fi grăind*	*vreţi întra, vreţi* [...] *grei*

[10] Substantivul *beţiţ*, menţionat ca dovadă incontestabilă a filiaţiei dintre cele două texte [Mareş, 1967a: 656; Zgraon, 1982: 338; Gheţie/ Mareş, 1985: 349], apare şi în alte scrieri coresiene: *Lucru Apostolesc* (*beţiţ*, *nebeţiţ*, *beţiţii*, *beţiţe*) şi *Carte cu învăţătură* (*beţiţ*). Varianta *beţiţ* este mai frecventă decît forma *beţiv* sau decît derivatul *băutoriu* [CETRV, 2016]. Date fiind cele şapte ocurenţe în tipăriturile coresiene ale lui *beţiţ* şi ale derivatului său creativ *nebeţiţ*, mai putem considera termenul o „urmă a versiunii sibiene”?

BDD-A31001 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:04:24 UTC)

	prentru	*prentru*
Rostirea palatală a lui [ţ]	*ţermure*, *învaţe-se*	*ţermure*, *înveţe-se*
Păstrarea lui [ţ]	*beţiţii*	*beţiţii*
Conservarea lui [ń]	*brînele*	*brînele*
Menţinerea lui [ĉ] etimologic	*nu învince*	*nu vor învince*
Similitudini parţiale - în cuprinsul celor două texte		
Hipercorectitudine în formele vb. *a fi*	*sint*	*sinteţi*
Reducerea diftongului [ea] final acc.	*făce*	*ave*, *vre*, *se be*, *a ţine*
Reducerea sufixului lat. [toriu > tor]	*Botezătorul*	*Butedzator*
Menţinerea lui [v] etimologic	*varecît*	*varecînd, varece*
Păstrarea triftongului [uoa] < [uva]	*va luoa*, *se va luoa*	*va luva*, *se va luva*
Timbrul moale al lui [s]	conj. *se*	conj. *se*
Timbrul dur al lui [s]	pron. refl. *-să*	pron. refl. *-să*
Rostirea dură a lui [ţ]	*ţăstului*, *-ţ*	*rugaţă-vă*, *aţ*, *-ţ-*
Conservarea grupului lat. [mp]	*runpe*	*a rumpe, rumpînd*
Inconsecvenţe		
Alternanţe [e ~ i]	*lesni*	*lesne*
Variaţii [ea ~ e]	*deatoriu*	*dator*
Oscilaţii [l ~ i]	*ultară*	*uitară*
Alternanţe [s dur ~ s moale]	*ucisără*	*uciseră*
Variaţii [î ~ i]	*stîclă*	*sticlă*

Tabel 1. Raportul dintre versiunile evanghelice (1561 | 1553) din perspectivă fonetică

Numărul de fonetisme înregistrate izolat în *Tetraevanghel*, prezente în aceleaşi versete sau în cuprinsul scrierii *Evangheliarului*, ne propune să vedem conexiunea lingvistică a celor două texte ca pe o certitudine. Ne raliem prin această demonstraţie opiniei enunţate iniţial de cercetătorul Alexandru Mareş cu privire la raportul dintre evangheliile secolului al XVI-lea. Legătura incontestabilă este validată nu doar de variante fonetice identice, ci şi de particularităţi de natură grafică, cu caracter unic. Contribuim la dovezile filiaţiei expuse de Mareş prin reperarea unor fonetisme rare la Coresi, dar frecvente la Filip Moldoveanul, şi prin identificarea unor erori de interpretare, explicabile doar prin legătura cu prima versiune evanghelică.

Prezenţa acestor fenomene fonetice coresiene exclusiv în *Evanghelia după Matei* şi rareori în *Evanghelia după Marcu* păstrează iluzia - la o analiză sumară - că *Evangheliarul* de la Sibiu a circulat în secolul apariţiei sale în format lacunar (prima sau primele două evanghelii). Textul incomplet de la Sibiu (1553) a făcut necesară tipărirea, la doar cîţiva ani distanţă, a unei versiuni integrale - cea de la Braşov (1561). Această idee ipotetică rămîne însă, din lipsa unor informaţii de ordin filologic sau a unei cercetări lingvistice mai ample, la stadiul de supoziţie.

Prin reconfigurarea lingvistică a conexiunii dintre *Tetraevanghel* şi *Evangheliar* ne propunem să readucem în discuţie cele două texte vechi româneşti din secolul al XVI-lea. Deşi au reprezentat obiectul de studiu a numeroase cercetări, interpretări şi analize în veacul anterior, primele versiuni evanghelice din limba română dau astăzi impresia că au fost uitate. Materialul lingvistic bogat pe care textele vechi îl conservă, relevanţa datelor istorice pentru evoluţia limbii şi pentru procesul de formare a unor tradiţii şi reguli incipiente, transformă orice incursiune în trecutul literar românesc într-un demers ştiinţific notabil. Noul contur lingvistic cu privire la „înrudirea" versiunilor evanghelice are menirea de a îndepărta orice urmă de îndoială asupra filiaţiei dintre *Tetraevanghelul* braşovean şi *Evangheliarul* sibian. Avînd în vedere influenţa pe care textul-sursă o exercită asupra

BDD-A31001 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:04:24 UTC)

versiunii lui Coresi, se nasc numeroase întrebări, ca punct de plecare a unor studii şi analize ulterioare: *Cît de unitară şi de normată este limba din tipăriturile coresiene? Cît de profundă este legătura de ordin lingvistic, textual, filologic dintre primele Evanghelii ale secolului al XVI-lea? Sau cît de complex este procesul traducerii, compilaţiei şi reviziei unui text în epoca veche?*

BIBLIOGRAFIE

Bărbulescu, 1904: Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic în textele române din veacul XVI şi XVII în legătură cu monumentele paleo-, sîrbo-, bulgaro-, ruso- şi româno-slave*, Bucureşti, Tipografia „Universitara” A.G. Brătănescu, 1904.

Densusianu, 1961: Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. al II-lea*, Secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1961.

Gafton, 2005: Alexandru Gafton, *După Luther. Traducerea vechilor texte româneşti*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.

Gafton, 2013-2016: Alexandru Gafton (director), *Corpus electronic al textelor româneşti vechi* (1521 - 1640) (CETRV), proiect PN-II-ID-PCE-2012-4-0285 [*Alexandria*| Roxana Vieru; *Apocriful Iorga*| Gheorghe Chivu; *Apostolul Iorga*| Alexandru Gafton; *Apostolul lui Coresi*| Ana Sabie/ Roxana Vieru; *Carte cu învăţătură*| Adina Chirilă; *Codex Sturdzanus*| Gheorghe Chivu; *Codicele Bratul*| Alexandru Gafton; *Codicele Marţian*| Bogdan Ţâra; *Codicele Todorescu*| Gheorghe Chivu; *Codicele Voroneţean*| Alexandru Gafton; *Cronograful lui Moxa*| Roxana Vieru; *Cuvînt pentru curaţie*| Roxana Vieru; *Evangheliarul de la Londra*| Adina Chirilă; *Evangheliarul de la Sibiu*| Roxana Vieru; *Floarea Darurilor*| Roxana Vieru; *Fragmentul Todorescu*| Gheorghe Chivu; *Glosele Bogdan*| Roxana Vieru; *Gromovnic 1636*| Bogdan Ţâra; *Întrebare creştinească*| Roxana Vieru; *Leastviţa*| Bogdan Ţâra; *Liturghierul lui Coresi*| Bogdan Ţâra; *Manuscrisul de la Ieud*| Bogdan Ţâra; *Molitvelnic*| Roxana Vieru; *Molitvenic rumânesc*| Bogdan Ţâra; *Octoih românesc*| Bogdan Ţâra; *Palia de la Orăştie*| Alexandru Gafton; *Paraclis Gromovnic*| Gheorghe Chivu; *Pravila aleasă a lui Eustratievici*| Adina Chirilă; *Pravila de ispravă*| Gheorghe Chivu; *Pravila de la Govora*| Roxana Vieru; *Pavila lui Coresi*| Roxana Vieru; *Pravila ritorului Lucaci*| Adina Chirilă; *Predica lui Toader din Calafendeşti*| Roxana Vieru; *Psaltirea Hurmuzaki*| Roxana Vieru; *Psaltirea românească*| Gheorghe Chivu; *Psaltire slavo-română*| Gheorghe Chivu; *Psaltirea Scheiană*| Alexandru Gafton; *Psaltirea Voroneţeană*| Ana Sabie/ Roxana Vieru; Rugăciunea *Tatăl Nostru*| Roxana Vieru; *Rujdeniţa*| Bogdan Ţâra; *Tetraevanghelul coresian*| Ioana Ciobanu/ Roxana Vieru; *Tîlcul Evangheliilor*| Bogdan Ţâra; *Viaţa lui Grigorie Decapolitul*| Roxana Vieru], 2013-2016.

Gheţie/Mareş, 1985: Ion Gheţie şi Alexandru Mareş, *Originile scrisului în limba română*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985.

Ivănescu, 2012: Gheorghe Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, reeditat, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.

Mareş, 1967a: Alexandru Mareş, *Precizări privind traducerea Tetraevanghelului lui Coresi*, în „Studii şi cercetări lingvistice”, Bucureşti, XVIII, nr. 6, 1967, p. 651-667.

Mareş, 1967b: Alexandru Mareş, *Observaţii cu privire la Evangheliarul din Petersburg*, în „Limba română”, XVI, nr. 1, 1967, p. 65-75.

Vîrtosu, 1968: Emil Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968.

Zgraon, 1982: Florentina Zgraon, *Localizarea Tetraevanghelului coresian din 1561*, în *Cele mai vechi texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice*, Bucureşti, Editura Universităţii, 1982, p. 317-344.

BDD-A31001 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:04:24 UTC)